

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์: การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาการจัดการไร่นาหมู่บ้าน
ของชาวปกาเกอญอในจังหวัดเชียงใหม่

ชื่อผู้เขียน: นายเจษฎา โชติกิจวิทย์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์:

อาจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์	ประธานกรรมการ
อาจารย์ ดร. ชัยนันท วรรณะภูติ	กรรมการ
อาจารย์ ดร. ชูศักดิ์ วิทยาก็ค	กรรมการ

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาการจัดการไร่นาหมู่บ้านของชาวปกาเกอญอในจังหวัดเชียงใหม่ ใช้วิธีการศึกษา ทางสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา ในการศึกษาถึงนโยบายอนุรักษ์ป่าของรัฐที่มีผลต่อการเข้าถึงพื้นที่ไร่นาหมู่บ้าน และพลวัตของชาวปกาเกอญอในการจัดการที่ดินภายใต้แรงกดดันที่หลากหลาย โดยอาศัยแนวคิดสามประการ คือ 1) แนวคิดว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน 2) แนวคิดว่าการพัฒนาระบบกรรมสิทธิ์ 3) แนวคิดว่าการพัฒนาระบบการจัดการไร่นาหมู่บ้าน

ผลการศึกษาพบว่า ภายใต้เงื่อนไขปัจจุบันจากการผนวกชุมชนเข้าสู่อำนาจของรัฐบาลและระบบตลาดนั้น เป็นผลให้มีความขัดแย้งในหลายระดับในสิทธิการเข้าถึงและควบคุมพื้นที่ ที่สำคัญคือความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน ชุมชนอ้างระบบจารีตประเพณี และสิทธิในการเข้าถึงควบคุมทรัพยากรธรรมชาติตามลักษณะสิทธิการใช้ ขณะที่รัฐอ้างนโยบายอนุรักษ์ กฎหมายและระบบกรรมสิทธิ์โดยการควบคุมของรัฐ รวมทั้งระบบตลาดที่เข้ามาแทรกแซงชุมชน เป็นผลทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัวอย่างหลากหลาย ซึ่งพบว่าชาวปกาเกอญอมีการปรับตัว 3 แบบ คือ

รูปแบบแรก การทำไร่นาหมู่บ้านแบบพึ่งพาและไม่ยั่งยืน คือ ระบบการทำไร่นาหมู่บ้านที่ไม่สามารถประกันความมั่นคงในการยังชีพของชาวบ้านได้อีกต่อไป แม้จะพยายามปรับตัวในการจัดการทำไร่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งพื้นที่ไร่นาใหม่ให้เล็กลงเพื่อรักษารอบหมู่บ้านไว้ให้เพียงพอ เพราะผลผลิตจะลดลงอย่างมาก จนไม่เพียงพอต่อการบริโภค ขณะที่บางครั้งเรือนก็จะเลือกวิธีการใช้ที่ไร่ที่เดิมตามแบบเกษตรถาวร ด้วยการพึ่งพิงปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยจากระบบ

ตลาด แต่ก็ต้องประสบกับปัญหาความไม่ยั่งยืนของการทำไร่และพืชผลตลาดมากขึ้นด้วย นอกจากนี้
นั้นก็ยังต้องพึ่งพากับการรับจ้างเพื่อหารายได้มาซื้อข้าวบริโภค

รูปแบบที่สอง การทำไร่แบบเปลี่ยนผ่านและไม่ยั่งยืน คือ ระบบการทำไร่หมุนเวียนที่ยัง
คงไม่เพียงพอที่จะสร้างความมั่นคงในการยังชีพของชาวบ้าน แต่ชาวบ้านในระบบนี้ได้ดิ้นรนเพื่อ
ปรับตัวด้วยการริเริ่มแสวงหาทางเลือกในการจัดการไร่แบบใหม่ๆ หลายอย่าง ที่แสดงถึงศักยภาพ
และพลวัตในการเปลี่ยนผ่านไปสู่การผลิตอย่างยั่งยืนได้ในอนาคต แม้ว่าจะยังไม่เกิดขึ้นก็ตาม
เพราะยังมีฐานการยังชีพไม่มั่นคงเพียงพอ และยังคงต้องพึ่งพาสถานที่อยู่ทั้งในด้านการซื้อปัจจัย
การผลิต ขยายผลผลิตและการรับจ้าง

รูปแบบที่สาม การทำไร่แบบทางเลือกและยั่งยืน คือ ระบบการทำไร่หมุนเวียนที่มีศักยภาพ
ภาพในการปรับตัวกับทางเลือกใหม่ของการจัดการไร่แบบผสมผสานได้อย่างมีพลวัต ด้วยการ
พัฒนาทางเลือกในการจัดการไร่ที่ผสมผสานการทำไร่หมุนเวียนที่ยั่งยืนกับการเกษตรแบบถาวร ใน
รูปของการผลิตพืชพาณิชย์ และวนเกษตร ในรูปของสวนผลไม้และการรักษาไม้ยืนต้นไว้ในไร่ เช่น
เดียวกับรูปแบบที่สอง แต่รูปแบบนี้จะมีคามยั่งยืนของระบบการทำไร่มากกว่า เพราะมีพื้นที่ไร่
จำนวนมากพอ ที่จะรองรับการหมุนเวียนได้ ซึ่งทำให้มีความมั่นคง ในการยังชีพอย่างมาก

จากการศึกษาได้พบลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่งในการทำไร่หมุนเวียนทั้งสามรูปแบบ คือ
ลักษณะการถือครองที่ไร่คล้ายกันทั้งสองลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรก ครัวเรือนที่ปรับปรุงพื้นที่
ไร่ให้ปลูกข้าวอย่างเข้มข้น หรือใช้เพื่อการเกษตรแบบถาวรหรือวนเกษตร จะยึดถือพื้นที่ไร่นั้นว่าตน
เป็นเจ้าของ ส่วนลักษณะที่สองก็คือ ครัวเรือนจะยังคงยึดหลักสิทธิการใช้ในพื้นที่ไร่หมุนเวียนที่พัก
ดินไว้

รูปแบบการถือครองทั้งสองลักษณะ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันในชุมชน แสดงให้เห็นว่าชาวบ้าน
พยายามผสมผสานรูปแบบการถือครองที่ไร่ในเชิงซ้อน เพื่อรักษาระบบการทำไร่ของทั้งชุมชน ให้
อยู่รอดได้ ภายใต้ข้อจำกัดต่างๆ ที่กดดันมาจากภายนอก เพราะการถือครองที่ไร่ทั้งสองลักษณะ
เป็นการผสมลักษณะของกรรมสิทธิ์เอกชนกับกรรมสิทธิ์ร่วมให้อยู่ร่วมกันได้ ซึ่งเปิดโอกาสให้ชาว
บ้านที่มีข้อจำกัดมาก สามารถปรับตัวได้บ้าง พร้อมๆ กับลดความขัดแย้งภายในชุมชนลง

แต่เมื่อชาวบ้านถูกกดดันจากนโยบายอนุรักษ์ป่าของกรมป่าไม้มากขึ้นในระยะหลัง ชาว
บ้านเริ่มเห็นความจำเป็นที่จะรักษาพื้นที่ไร่ส่วนรวมเพื่อการปรับตัวของตนไว้ จึงลุกขึ้นมาเรียกร้อง
สิทธิจากรัฐเพื่อให้ประกันความมั่นคงในการถือครองที่ไร่ส่วนตัว พร้อมๆ กับการเรียกร้องสิทธิใน
การจัดการป่าชุมชนด้วย เพราะการผสมผสานการถือครองทั้งสองลักษณะให้อยู่ร่วมกันในเชิงซ้อน
บนพื้นฐานของการจัดการร่วมกันในระดับชุมชน จะเป็นหลักประกันให้ชุมชนสามารถมีทางเลือกใน
การปรับตัว และรักษาพลวัตของไร่หมุนเวียนไว้ได้ เพราะพื้นที่ของส่วนรวมในป่าชุมชน ที่คอยรองรับ
การหมุนเวียนของการทำไร่ให้ทั้งชุมชนได้อย่างยั่งยืน